

РЕЦЕНЗІЇDOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-3-48>

Олена КОЛІНЬКО,
 orcid.org/0000-0003-4085-2577
 доктор філологічних наук,
 професор кафедри української та зарубіжної літератури
 і порівняльного літературознавства
 Бердянського державного педагогічного університету
 (Бердянськ, Запорізька область, Україна) er_kolinko@bdrpu.org.ua

**Рецензія на монографію Ворової Тетяни Петрівни
 «ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ПАРАДИГМИ РОСІЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК
 І НЕКАЗКОВИХ ТВОРІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ»¹**

Серед літературного жанрового розмаїття особливе місце посідає казка – носій мудрості сивої давнини, цінне надбання духовної культури. Казка у гармонійній формі ввібрала у себе уявлення про людину і світ, надії та ідеали, правду і справедливість, добро і зло. У повсякденній пересічності життя казка сприяє осмисленню базових проблем буття, отриманню відповідей на злободенні питання сучасності на основі століттями вивіреної моральності та етики.

У літературній казці – наступниці кращих казкових традицій – об'єднані в багатоманітному симбіозі авторська творча самобутність, осмислення реальності, художній світ традиційно фантастичних казкових образів, персоніфікація природи і т. ін. Основою унікальності і життєздатності літературної казки є її сфокусованість на «вічних» темах буття, семантична універсальність, співзвучність з актуальними проблемами людини.

Сучасне казкознавство неосяжне: воно нараховує вагомий перелік яскравих наукових робіт і комплексних досліджень, які ґрунтуються на досягненнях кількох поколінь учених. Неослабне зацікавлення літературознавців звернене до проблем жанрового визначення літературної казки, дослідженню її жанротворчих ознак і дієвої дидактичної основи, хитросплетінню фантастики та фентезі, нетривкості та розмитості казкових меж, що сприяють появі численних трансформацій казкового жанру (казки-новели, казки-бувальщини, казки-пародії, казки-притчі і т. ін.), що свідчить про його дивовижну життєздатність.

Однак доводиться констатувати, що досі мало вивчені або ж залишаються поза увагою філософічність та ідейна насиченість літературної казки,

психологізм казкових персонажів, нові тематичні ракурси, що стимулюють розширене вивчення літературної казки як жанру. Приємно відзначити, що рецензована монографія Т. Ворової гідно вписується в науковий дискурс про літературну казку першої половини ХІХ століття та її специфічні особливості, сприяючи розширенню знань про чарівливий казковий світ.

У монографії представлений ретельний огляд наукових парадигм, що сприяють збагаченню теорії про казку. Цілком природно, що формування власне авторської теоретичної позиції базується на опануванні ідей і досягнень попередніх поколінь казкознавців, тому їх науковим концепціям приділяється найпильніша увага. Підкреслюється, що в ХІХ ст. інтенсивно з'являються роботи загальнотеоретичного характеру, що відображають актуальні (на момент публікації) погляди їх авторів щодо казок. Особлива увага до сюжету чарівної казки маніфестується у славетній міфологічній школі, представники якої зводять сюжетні корені до стародавніх міфів. Не заперечуючи міфологічного джерела, О. Веселовський демонструє синтез методів вивчення казки на основі поділу сюжету та мотивів, що виступають його складниками: мотив – первинний, а сюжет – вторинний. Ця теза дозволяє внести історичну перспективу у вивчення казки. Уже в наступному столітті таку концепцію або підтримує, або спростовує низка видатних учених (В. Шкловський, Д. Лихачов, Ю. Лотман, В. Пропп, О. Фрейденберг, Б. Томашевський, Є. Мелетинський, В. Жирмунський, Б. Путілов та ін.).

Дослідниця зазначає, що в ХХ ст. систематизація великого фактичного матеріалу стає метою

¹ Воронова Т. П. Герменевтичні парадигми російських літературних казок і неказкових творів першої половини ХІХ століття : монографія. Дніпро : Моноліт, 2021. 464 с.

фінської школи (А. Аарне, С. Томпсон, Г. Утер та ін.), що прагне провести механічну ідентифікацію типових казкових сюжетів під особливими номерами. У межах цієї школи не розглядаються проблеми жанрової своєрідності, особливості сюжетів і мотивів казки. Більш цікавими і перспективними виявляються дослідження В. Проппа, який вивчає казку не тільки за мотивами, а й за функціями дійових осіб: сюжети і мотиви можуть бути дуже різні, а функції персонажів – інваріантні, оскільки становлять головну пружину казкового сюжету; при цьому число казкових функцій – обмежене і однакове у своїй послідовності. Споріднені ідеї розвиваються О. Никифоровим, який вважає, що композиція чарівної казки може бути зведена до однотипної схеми, яка вибудовується на одній і тій же послідовності функцій дійових осіб, і вже на цій основі виділяються згруповані в блоки мотиви персонажів в якості визначених фракталів функцій, що ведуть своєю чергою до сюжетної і змістовної варіабельності чарівної казки.

У монографії особливо виділяється той факт, що В. Проппом також пропонується пояснення витоків, походження чарівної казки. Базуючись на історичному ретроспективному аналізі, вчений знаходить коріння зароджуваних казок у минулій історичній реальності, а не в художній творчості конкретних особистостей. З цією древньою реальністю пов'язані ініціативні містерії, приховані під покровом маскувальних обрядів. У разі зміни соціальної формації обряд і супроводжуваний його міф, як його зовнішня оболонка, десакралізуються, даючи народження власне чарівній казці.

Авторка підкреслює, що певною мірою теоретичні побудови В. Проппа перегукуються з думками М. Азадовського, В. Халізева, В. Белова, О. Кіченко та ін. Справді, навряд чи можна поставити під сумнів тезу, що поява однотипних казок у результаті відкріплення від обряду або містерії пов'язана, як правило, з новими сюжетами, мотивами і функціями дійових осіб з інших груп казок, що виникли в інакшій історичній реальності, яка переосмислюється в альтернативній казковій формі (іноді шляхом нашарування форм одна на другу), що знаходить своє відображення у специфічній казковій стилістиці, мові, системі образів, символів і т. ін. Однак допитливий аналітик завжди може виявити в казці вільно чи мимохіть використовувані шаблони прамислення, міфологеми, моделі міфів, які за допомогою деяких медіаторів, що утворюють схематичну плату пам'яті жанру, рухають сюжетне дійство. Такий підхід відображений у структурно-генетичній теорії М. Липовецького.

У рецензованій монографії також постає дуже важлива проблема дефініції чарівної казки. І хоча авторка не пропонує власного визначення, але все ж не уникає обговорення такого питання. Спроби визначення казкового жанру тривають протягом усієї еволюції казкознавства в XIX–XXI ст. (К. Аксаков, М. Халанський, О. Померанцева, Л. Бараг, В. Анікін, Ю. Ярмиш, М. Шустов та ін.). Вченими пропонуються різні узагальнюючі платформи, кожна з яких має свої плюси і мінуси. Дослідниця солідаризується з доказами М. Шустова про те, що жанротворчими елементами казки слід вважати такі елементи, які зумовлюють її стійкий, історично сформований тип художньої форми, художньої структури в комбінаториці зі змінними жанровими елементами, на яких будується казковий твір. Тому в процесі практичного аналізу казок авторка неодмінно виділяє функції казкових персонажів, похідні цих функцій, мотиви, сюжетотворчий та змістотворчий фактори. Це допомагає висвітлити казкову природу літературних казок першої половини XIX ст. як зорієнтованих на художній світ чарівної казки, зі стійкістю основних формотворчих констант казкового тексту, з традиційною структурою однотипних груп казкових творів і їх малою імпровізаційністю.

Дослідниця вважає, що існує певний зв'язок між системою архетипів (первинних образів, пам'яттю художньої форми) О. Веселовського, вченням про діалогічність М. Бахтіна, теорією В. Проппа про чарівну казку як першожанр з певним архетипом і структурно-генетичним підходом М. Липовецького. Постулати наукових парадигм цих учених утворюють своєрідний місток, що простягнувся через століття в нашу сучасність – від виниклої герменевтичної теорії (Ф. Шлейєрмахера) до практичної розробки герменевтичних парадигм на базі російських літературних казок першої половини XIX ст. У герменевтичній теорії літературні тексти розглядаються як форми автономної герменевтичної свідомості, відповідно до якої авторська думка, тотожна за змістом, вичленюється із конкретного тексту. Літературна герменевтика використовує семантичну платформу про дух, що впливає на творчу діяльність особистості (для продукування смислів), і показує, яким чином за допомогою комунікаційного процесу відбувається обмін смислами між автором повідомлення і потенційним споживачем цього повідомлення, інтерпретатором, який прагне витлумачити його суть і таким чином зрозуміти авторську творчість.

У цій роботі теоретичні побудови, що стосуються загальних і часткових проблем літературної казки, підтверджуються та ілюструються різнома-

нітним фактичним матеріалом; його аналіз сприяє послідовному формуванню герменевтичних парадигм російських літературних казок із системним, досить аргументованим тлумаченням образного контенту. Актуальність монографії зумовлена тим, що вперше під час вивчення чарівної літературної казки як базовий метод використовується герменевтичний метод з відповідним понятійним і методологічним апаратом для синтезування теоретичних і емпіричних результатів казкового аналізу. Застосована стратегія і запропоновані ракурси інтерпретацій творів підтверджують свою продуктивність, відкриваючи великі можливості для кращого розуміння казки, специфіки її функціонування і особливостей ідейного наповнення.

Головну увагу зосереджено на пошуках прихованих смислів і смислових полів, які призводять до виявлення нових, часом досить несподіваних інтерпретацій літературної казки. За такого підходу виявляються затребуваними ерудиція і знання дослідниці в різнопланових наукових дисциплінах (іноді віддалених на значну відстань одна від одної), які у разі тісного контакту стимулюють появу нових значень і тлумачень, далеких від схематичної констатації сухих фактів. Загалом, це свідчить на користь ефективності використаного методу герменевтики.

Логіка подачі інформації в монографії диктує такий алгоритм викладу матеріалу: за розділом з теоретико-методологічним обґрунтуванням актуальності теми наукової роботи йдуть п'ять розділів з репрезентацією результатів практичного аналізу понад 150 літературних казок, що супроводжуються аргументованими науковими

висновками для кожного розділу. Пропонована до осмислення інформація базується на ретельному текстовому, семантичному аналізі казок О. Пушкіна як вихідної, первинної платформи, на основі якої проводиться розбір казок інших письменників. У результаті утворюється інформаційний фрактал однотипних казкових творів, споріднених за сюжетом, семантикою або архетипом.

Великий обсяг матеріалу сумлінно систематизовано і пов'язано в органічній єдності логічних висновків у контексті студійованих герменевтичних ракурсів казок, їх дослідження як якогось художнього послання до вдумливого читача. У загальних висновках представлені вивірені пояснення, що висвітлюють об'єктивні, достовірні, старанно відпрацьовані результати аналізу. Кінцеві підсумки, що базуються на фундаменті герменевтики як концептуальної системи, можна кваліфікувати як такі, що мають теоретичне і практичне значення.

Загалом появу монографії Т. Ворової належить розцінювати як позитивне явище у вітчизняному казкознавстві, ця робота є істотним внеском у вивчення літературних казок першої половини XIX ст. У роботі вдало об'єднані глибина наукового аналізу з легкістю викладу матеріалу. Дослідниці вдалося досягти поставленої мети – виявити герменевтичні парадигми казок, здійснити самостійне, комплексне вивчення актуальної теми, що відрізняється практичною цінністю і науковою новизною. Робота цікава ідейною насиченістю, інтелектуальною складністю, добротністю гарно підбраного матеріалу, являє безперечний інтерес для літературознавців і всіх, хто любить і цінує казку.